

F. NEUMARK: *Maliye ilmine dair ekonomik ve sosyolojik tetkikler.* (İstanbul Üniversitesi yayınlarından. No. 118, İktisat Fakültesi No. 9) İstanbul 1940. — Türkçeye çeviren: Sabri F. Ülgener. — 182 sahife. — Fiyatı 90 kuruş.

Profesör F. Neumark'm kitabı bir maliye tetkisi olmaktan ziyade, isminin de gösterdiği veçhile maliye ilmine dair bazı ekonomik ve sosyolojik tetkikleri ihtiva eden bir eserdir. Eserde «takip edilen gaye, münhasıran konjonktür ve maliye arasındaki münasebetler, vergi ve bütçede sosyolojik tezahürler gibi zamanımızda bilhassa mühim olan amelî ve nazarı meselelerin tetkikinden ibaret» tir.

Kitap, maliye ilminin mevzuunu, gayesini ve metodlarını tetkik eden bir «Giriş» ile başlamaktadır. Filhakika malî meseleler zamanımızda hâlâ en çok münakaşa edilen meselelerdendir. Bunun için bir müellifin, maliye ilminin esasları hakkındaki şahsî fikirlerini daha kitabının başında izah etmesini çok faydalı ve hattâ zarurî görmekteyiz.

Profesör Neumark'm kanaatine göre maliye ilminin mevzuu, «âmm hükmî şahsiyetleri tarafından, kendilerine ait vazifelerin tahakkukuna malî bakımdan imkân hazırlamak ve bunların ekonomik-rasyonel şekilde tatbikını temin etmek üzere ihdas edilen teşkilât ve tedbirlerin heyeti mecmuasıdır».

Maliye ilmile uğraşan kimselerden bir kısmı malî meseleleri ancak bir tek noktai nazardan tetkik ve mütalea ederler; diğeri bir kısmı ise malî meseleleri bir kül olarak telâkki etmekte ve aynı zamanda iktisadî, hukukî, siyasî ve sosyal noktai nazarlardan tetkike tâbi tutmaktadırlar. Profesör Neumark, bu sonunculardandır; kitabının 11 inci sahifesinde bunu sarih bir şekilde söylemektedir: «Malî tezahürler, bize kendilerini umumî olarak taşıdıkları *muhtelit karakter* ile tanırlar; yani aynı zamanda hem iktisadî ve hem siyasî bir mahiyet arzederler»; «bu itibarla maliye ilminin metodu bu ilmin mevzuuna uygun bir şekle girebilmek için bir *bütün* (complexe) olarak düşünölmek, diğeri bir tabirle *sosyolojik* bir karakter taşımak zaruretindedir; fakat bundan başka iktisadî ve malî cephe yanında aynı zamanda bir dereceye kadar hukukî tezahürlerin de nazarı itibara alınması lüzumuna burada bir kere daha işaret etmeliyiz».

Müellifin bu husustaki telâkkisini ve araştırmalarında takip ettiği esas fikirleri arzettikten sonra şimdi eserin mufassal tahliline geçebiliriz.

* * *

Kitabın ihtiva ettiği üç kısımdan birincisi vergilere ait iktisadî meselelerin tetkikine tahsis edilmiştir. Bu kısım, 7 paragrafa bölünmüştür. Bunların en karakteristik ve orijinal olanları, kanaatimizce, verginin malî vâsıtalar sistemindeki yeri adını taşıyanla, vergiler ve konjonktür arasındaki münasebetlerden bahsedenidir.

Profesör Neumark âmme varidatını evvelâ ikiye ayırıyor: 1 — Âmme iktisadından hasıl olan âmme varidatı; 2 — Hususî iktisatlardan doğrudan doğruya veya bilvasıta gelen devlet varidatı.

Birinci nevi varidat arasına şunlar dahil olmaktadır: 1 — Bizzat âmme iktisadının, yani piyasa için istihsal yapmıyan âmme müesseselerinin kendi şubelerinden gelen varidat ^[1]; 2 — Aynı devlet dahilinde bir maliye teşkilâtından diğerine gelen varidat (bu da madun bir mülkî idareden mafevka veya mafevk bir mülkî idareden maduna gittiğine göre ikiye ayrılıyor); 3 — Maliyeye, yabancı âmme hükmî şahsiyetlerinden gelen varidat. (Bunlar da tek taraflı tediye ve muahedelere istinat eden karşılıklı tediye olarak iki kısımda mütalea edilmektedir).

İkinci nevi varidatı yani hususî iktisatlardan gelen devlet varidatını da Profesör Neumark üçe ayırıyor: 1 — Maliyenin piyasa iktisadî faaliyetine daimî bir iştirakinden doğan varidat (Âmme teşebbüslerinin safî kazançları veya icar bedelleri, âmme müesseselerinin «ücretleri», menkul veya gayrimenkul âmme servetinin piyasaya arzından elde edilen varidat buraya dahil olmaktadır); 2 — Âmme servetindeki tahavvüller neticesinde elde edilen varidat (bunlar da devletin borçlanması suretile elde edilen varidat, âmme servetinden bazı aksamın satılması suretile elde edilen varidat ve âmme menfaatine sarfedilmek üzere devlete veya âmme müesseselerine bırakılan miras ve hediyelerden elde edilen varidattan ibarettir); 3 — Hâkimiyet esasına istinaden piyasa iktisadına yapılan müdahaleler neticesinde elde edilen varidat.

Profesör Neumark bu son kategori varidatı beşe ayırmaktadır: Harçlar, aidat, mecburî resimler, para siyaseti tedbirlerinden elde

[1] Burada bir tercüme veya tertip hatası olduğunu zannediyoruz. Fikrimizce burada: «Bizzat âmme iktisadının şubelerinden, yani piyasa için istihsalde bulunmıyan âmme müesseselerinden gelen varidat» demek icap ederdi.

edilen varidat ve cebrî istikraz varidatı. Mecburî resimlerden müellif evvelâ asıl, dar manasile vergileri, saniyen gümrükleri ve nihayet de malî inhisarlardan elde edilen safi varidatı kasdetmektedir.

Böylece âmme varidatının hey'eti umumiyesini içine alan geniş bir tablo karşısında bulunuyoruz. Bu tablo ile klâsik tasnifin basitliği arasında büyük bir fark mevcuttur. Filhakika malûmdur ki klâsik tasnifte varidat üçe ayrılmaktadır, yani: Devlet emlâk ve sanayii gelirleri, vergiler ve istikrazlar. Bazı müellifler istikrazların da ergeç vergi ile ödeneceğini ve binaenaleyh ayrı bir varidat makulesi teşkil edemeyeceğini ileri sürerek tasnifi sadece emlâk ve sanayi gelirleri ile vergilere inhisar ettirmektedir. Fakat enflâsyondan mütevellit kârları, para cezaları, nakdî yardımlar (subsides), tazminat ve tamiyat gibi gelirleri hangi kategoriye ithal edeceğiz? Bunlar ne vergi ne de emlâk ve sanayi gelirdir.

Klâsik tasnifin bu ve daha birçok eksiklikleri Alman maliyecilerini çok daha geniş bir tasnif yapmağa sevketmiştir. Bu tasnif âmme iktisadî gelirleriyle, hususî iktisat gelirlerini birbirinden ayırmaktadır. Fakat bu tasnif de tenkid edilebilir. Filhakika hususî iktisat gelirlerinin, devletin tıpkı hususî teşebbüsler gibi hareket etmesi neticesi husule geldiğini farzetmektedir. Halbuki, hakikatte devletin ne emlâk ne de sanayi gelirleri münhasıran hususî gelirler tarzında elde edilmiş değildir. Âmme işletmelerinin idaresinde umumun menfaati ekseriya gözönünde tutulmuş bulunmaktadır.

Yukarıda mezkûr tasniflerde tefrik esas olarak gelirlerin bızatihi mahiyeti veya tahakkuk şekilleri nazarı itibare alınmış bulunduğu halde, profesör Neumark'm tasnifi maddî bir mutaya yani gelirlerin menşesine, kaynağına istinat etmektedir. Belki bu tasnif tamamen «haricî» addedilerek tenkid edilebilir. Fakat bu tenkide karşı cevap olarak maliye ilminin halihazır vaziyetinde her bakımdan tatmin edici bir tek tasnifin mevcut olmadığını ve profesör Neumark'm tasnifinin en mükemmel ve tenkidlere en çok dayanana olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Müteakip paragraf «vergi mefhumu, mahiyeti ve neveleri» adını taşımaktadır. Bundan sonra gelen paragraflarda da verginin tesirleri, vergi yükü meseleleri, verginin hudutları, vergilerin istihdaf ettikleri gayrimalî gayeler tetkik mevzuu olarak alınmaktadır. Birinci kısmın son paragrafı olan 7 nci paragraf ise vergiler ve konjontür arasındaki münasebetleri tetkik etmektedir. Bu sonuncu paragrafın daha derin bir şekilde tetkike lâayık olduğu kanaatindeyiz. Filhakika profesör Neumark maliye ile konjontür arasındaki münasebetlerle hususî su-

rette meşgul olmuştur. Nitekim «Konjunktur und Steuern» adlı kitabı bu sahada intişar etmiş bulunan ilk eserlerden biridir.

Vergi ile konjunktür arasındaki münasebetler karşılıklıdır; bir taraftan konjunktürel temevvüçler vergi varidatı üzerinde kuvvetle müessir olur, diğer taraftan vergi politikası da konjunktürün vaziyeti ve inkişafı üzerine tesir icra edebilir. Profesör Neumark kitabında daha ziyade konjunktürün vergi hasılatı üzerindeki tesirleri ile meşgul olarak, vergi siyasetinin konjunktür vaziyeti ve inkişafı üzerindeki tesirlerine ancak kısaca temas etmekle iktifa etmektedir.

Malûmdur ki vergi varidatı umumî konjunktür vaziyetine uygun bir inkişaf seyri takip etmektedirler. Bununla beraber bütün vergilerin aynı konjunktürel hassasiyete malik olmadığını gözden kaçırmamak icap eder. Muhtelif vergilerin konjunktür temevvüçlerine karşı gösterdikleri aksülâmelerin ölçü ve temposu yekdiğerinden çok farklıdır. Müellife göre, bunun âmilleri şunlardır: Evvelâ, umumî bir ânil, konjunktür temevvüçlerinin nev'i, şumulü ve temposu zikredilebilir. İkinci bir âmil memleketin iktisadî ve içtimaî bünyesidir. Vergi mevzuu ve matrahı ve bundan başka vergi tekniği de ilk âmillerden daha az mühim olmıyan diğer iki âmildir.

Umumî mahiyette bulunan bu mülâhazalardan sonra, müellif muhtelif vergi nevilerinin konjunktüre karşı hassasiyetlerini tetkik etmektedir.

* * *

Kitabın ikinci kısmı, evvelce de söylemiş olduğumuz gibi, âmme masraflarına müteallik meselelerin tetkikine tahsis edilmiş bulunmaktadır. Maliye ilminin âmme masraflarına karşı vaziyeti, münakaşalı meselelerden biridir; hakikaten bu hususta 3 noktai nazar mevcuttur. Birinci noktai nazarı müdafaa eden müellifler, maliye ilminin âmme varidatının tetkikile iktifa etmesini ve âmme masraflarının maliye ilminin tetkik sahası dışında kaldığını ileri sürmektedirler. İkinci noktai nazara iltihak eden müellifler ise aksi bir fikir dermeyan etmektedirler; bunlara göre âmme masraflarının teknik, hukukî, iktisadî bütün veçheleri tetkik ve mütalea edilmek icap eder. Nihayet üçüncü noktai nazarı kabul eden müellifler gelmektedir; bunlar âmme masraflarının ancak iktisadî ve sosyal problemleri ile meşgul olmakta ve teknik ve sırf hukukî veçhelerini nazarı itibara almamaktadırlar.

Profesör Neumark da bu sonuncular arasındadır. Âmme masraflarının mefhum ve karakteristiklerini, artma temayüllerini ve bu art-

manın saik ve hudutlarını tetkik; ve daha sonra muhtelif âemme masrafları tasniflerini mevzuu bahsetmektedir.

* * *

Eserin üçüncü kısmı bütçeye ait nazari ve tatbiki meseleler ve maliye siyasetinin inkişaf temayüllerini mütalea etmektedir. Bu kısım dört paragraftan müteşekkildir. Giriş mahiyetinde olan birincisinden sonra ikinci paragrafta bütçenin vazife ve prensipleri tetkik edilmektedir. Fakat kanaatimizce en orijinal ve alâkabahş olan paragraflar 3 üncü ve 4 üncü paragraflardır. Müellif, bunlardan birincisinde bütçe prensiplerinin bazı memleketlerdeki yeni tatbik tarzlarını, ikincisinde de maliye siyasetinin millî hususiyetlerini mufassal bir surette izah etmektedir. Hususile bu sonuncu paragraf daha derin bir surette mütalea edilmeğe değer.

Müellif, bu paragrafta en ileri memleketlerde maliye ilminin arzettiği hususiyetleri tebarüz ettirmekle işe başlamaktadır. Müellif diyor ki (sahife 162) : «Muayyen bir memlekette temsil edilen maliye nazariyeleri, ilim adamlarının ferden haiz oldukları orijinaliteden ve ilmin tarihen tekâmülünden ayrı olarak, kendilerine has millî bir karakter taşırlar; bu karakter, zaman zaman bazı gecikmelere uğramakla beraber, daima kendine yol açmağa çalışır ve gerek metodlarda, gerek meselelerin vaz'mda ve neticelerinde varlığını azçok hissettirir». Bu millî karakter gerek meselelerin vaz'ında, gerekse hal tarzlarında kendini göstermektedir. Bunu müteakip, müellif İngiliz, Fransız, İtalyan ve Alman maliye ilimlerinin hususiyetlerini tetkik etmektedir. Maliye nazariyesi ve politikası arasında karşılıklı münasebetler bulunduğunu söyledikten sonra da profesör Neumark Büyük Britanyam, Fransıyan, Almanyam ve Amerika Birleşik Devletlerinin maliye siyasetlerini incelemektedir. Maliye siyasetindeki «millî hususiyetlerin» sebeplerine gelince, bu sebeplerin pek ziyade mudil mahiyette olduklarını söylemek icap eder. Filhakika siyasi ve sosyolojik şartlar bu hususta büyük bir rol oynadıkları gibi psikolojik şartlar da esasen mevcut olan mudilliği arttırmaktadırlar.

* * *

Hulâsa olarak denilebilir ki, profesör Neumark'ın kitabı en son araştırmaların neticelerini göstermek suretile maliye literatürümüzde bir terakki merhalesi teşkil etmektedir.

M. Orhan DİKMEN